

Azərbaycan
Tərcümə
Mərkəzi

Aydın

www.aydinyol.az

27 fevral 2015-ci il № 08 (17) * Həftəlik ədəbi-ictimai qəzet * Qiyməti 50 qəpik

Cahangir
Məmmədli

"İndi çoxları
öz fərdi
"yaratıcılığını"
kitablaşdırır"

» səhifə 12-13

Zəlimxan
Yaqubdan
yeni
şeirlər

» səhifə 18

Vladimir
Vısotski

Əsl şair
və aktyor
haqqında
ballada

» səhifə 22

Xocalı soyqırımını - sağalmayacaq yara

» səhifə 4

ANONS

"Genosid", yoxsa
"demosid"?

» səhifə 4

İran şahının anası
Bakılı Tacülmülükün
xatirələrinin davamı

» səhifə 5

Tofiq Abdinin yeri

» səhifə 6

Con Qolsuorsi ingilis
və rusu müqayisə edir

» səhifə 7

Avropanın mərkəzində

» səhifə 8

Gözlə qaş arasında

» səhifə 10

Cəhənnəmin qapısında
nifrət...

» səhifə 11

Folkner: "Məndən niyə
içdiyimi soruşmayın"

» səhifə 14

Ziqfrid Lentsin

"Biganə"si Vilayət

Hacıyevin tərcüməsində

» səhifə 17

Xırda səhvlərin
böyük fəsadları

» səhifə 19

XXI yüzil
münasibətlərinin

6 qızıl qaydası

» səhifə 21

"... Nə
yaşadı ki..."

Əfsanəvi
futbolçunun
həyat hekayəti

» səhifə 20

Anatoli
Banişevski

Üç
"Oskar"lı
İnqrid
Berqman

» səhifə 23

Əvvəli 8-ci səhifədə

Sərgi-yarmarkada «satılmayan» isə yalnız bizim kitablardır. Ona görə yox ki, rus, yaxud ingiliscə nəşrlərimizə maraq göstərən azdır, əksinə, rəngarənglik baxımından kifayət qədər zəngin olan stendimiz burda xeyli maraq doğurub; demək olar ki, heç kəs rəflərimizin yanından biganə ötürüb keçmir, rəngli açıqcalarımızın, broşürlərimizin «müşəri» də yetərincədir. İntəhası, biz onları satmırıq, hədiyyə edirik və bu cür pulsuz bəxşislər tariximizlə, mədəniyyətimizlə, ədəbiyyatımızla maraqlananları ikiqat sevindirir.

Və əksinə, onca addımlığımızda qərar tutmuş kasib erməni «stendi» (burda «ilanın zəhləsi» yarıpızdan gedər, o da bitər yuvasının qabağında» məsəli lap yerinə düşür) yarmarkada bəlkə də heç bir maraq doğurmayan

Erməni ki, erməni! Axı sənün bu kindən yoğrulmuş xislətinin kitab eşqilə sərgiyə üz tutan, iş vaxtıdan, istirahət vaxtıdan kəsb yeni nəşrlər əldə etmək məqsədilə yarmarkaya gələn sadə belarusa nə dəxli var?! Üstəlik də, yüksək zövqlə hazırlanmış nəşr bolluğu içində sən cildindən qaramat yağan bu bəsit kitablardan nəyə ümidlənən?! Yanından heç kəsin biganə ötürüb keçmədiyi Kafkanın, Selincerin, Markesin, Hötenin, Füzulinin, Xəyyamın, Lermontovun, Kortasarın, Borxesin, Lorkanın, Pasternakın, Svetayevanın, Ekzuperinin yeni-yeni cildləri öz gözəlliyi ilə göz oxşadığı yerdə, həqiqətən də, «erməni-türk qovğası» çox gülünc təsir bağışlayırdı.

Amma bərkəllah türklərə də! Bir anlığa cındırından cin hürkən üzütüklü iki kişinin darısqal baqqal dükənini göz önünə gətirir.

Xülasə, genosid xülyalı erməni saxtakarlığının astar üzü!

Əvəzində, bu mənzərənin tam əksi kimi, sərgi-yarmarkada iştirak edən İran İslam Respublikasının Minskdəki səfirliyinin «guşəsi» özünün qibtəolunacaq səliqə-sahmanı ilə göz oxşayır, əslən Ərdəbildən olan, hazırda Minskdə çalışan, türkcəni də, farsca da, rusca da mükəmməl bilən, geniş dünyagörüşə malik Hamed bəy isə örnək davranışı ilə qürur doğurur. Təsədüfi deyil ki, yarmarkada ən çox tamaşaçı da məhz burda toplaşır: rəflərdə nəfis tərtibatlı kitablardan başqa milli ornamentli əl işləri və yüksək sənətkarlıq nümunələri olan xeyli suvenir nümayiş olunur.

Minskə bizdən öncə gəlmiş şair Çingiz Əlioğlunun burda xeyli dost-tanışı var. Hazırda belarus dilində kitabı çapa hazırlanan

mərkəzində

yeganə stenddir. İmkan düşən kimi yaxınlaşıb baxıram: böyük əksəriyyəti erməni dilində olan «qaramat» basmış nəşrlərdir. Narekatsinin kitabını soruşuram – yoxdur. Çarents necə? Yoxdur. Bəs Matevosyan? O da yoxdur! «Bəs nə var sizdə?» – soruşuram. Masa arxasında bekarçılıqdan əsnəyən erməni qadın bilmir nə cavab versin, erməni kişi isə, böyük bir sirr açmış kimi pıçiltıyla bildirir ki, bəs biz sərgiyə yalnız genosidə həsr olunmuş kitablarmızı gətirmişik. Bunu deyib, bir qədər çəkinə-çəkinə barmağını küncə tuşlayır, üzərində əllə «Qenosid – 100» yazılmış zorla sezilən vərəqi göstərir. «Sizin işiniz asandır, - deyirəm, - bu kitablara əlavə zəhmət çəkib Yerevana daşımaya bilərsiniz; qoy qalsınlar burda, heç kəs oğurlamaz, onsuz da başa düşən yoxdur. Gələn il 100 rəqəmini 101 edərsiniz, qurtarıb gedər».

Mənim hansı ölkənin təmsilçisi olduğum kişiyə yalnız bu vaxt çatdı. Amma öz işlərinin mənasızlığını, deyəsən, artıq özləri də başa düşmüşdülər, çünki heç bir həvəskar toplamayan stendləri əksər vaxt «lentlə» bağlanmış vəziyyətdə olurdu.

Və bu baqqal dükənində rusdilli müştərilərə «kustar» dini kitablara paylanır. Kişilərdən biri mənim Azərbaycandan olduğumu, ən çox da rusca bildiyimi eşidəndə bərk sevinir. Sevincin «səbəbini» az sonra başa düşdüm: heç demə, yaxasından qır-saqız kimi yapışdığı belarus qadına zorla bir paket kitab verib, əvəzində qadının vizit kartını götürüb. Məndən iltiması da budur ki, əvvəla, qadının adını və kartdakı ünvanı ona latın hərfləriylə yazım; sonra da «zənəni» dilə tutum ki, ona qoşulub Türkiyəyə getməsinə razılıq versin...

Çingiz bəy vaxt tapan kimi yanımıza gəlir, bu da Azərbaycan guşəsinə əlavə dividendlər gətirir. Çünki müxtəlif ölkələrdən olan yazıçı və nəşir həmkarları onun burda olduğunu bilən kimi gəlib görüşürlər. Arada Çingiz bəy məcəl tapıb bizi ukraynalı şair dostu Aleksey Kononenko ilə tanış edir, o da öz növbəsində çantasından çıxartdığı sürpriz kitabla bizi mat qoyur: bu, klassik Azərbaycan şairlərinin ukrain dilində nəşr olunmuş çox gözəl bir toplusudur. Kononenkonun gənc və yaraşlıq xanımı isə bizə növbəti sürprizi edir: bu, onun ukraincəyə çevirdiyi «Əli və Nino» romanıdır.

Növbəti gün təqdimat mərasimində məşhur belarus şairi Andrey Skorinkin çıxış edib öz şeirlərini oxuyur. Biz onunla təxminən iyirmi beş il qabaq Şimali Qafqazda keçirilən Lermontov günlərində tanış olmuşduq. Andrey kürsüdən enib avtoqraf verməyə başlayanda adını çəkirəm. Dönüb zəndlə üzümə baxır və... tanıyır! Elə mən də onu tanımışdım – iyirmi beş il qabaqkı cavan Andreydən əsər-ələmət qalmasa da... Sonra köhnə xatirələr köhnə şərab kimi beynimizi dumanlandırmağa başlayır... Öyrənirəm ki, vax-

tilə Belarus Respublikası Prezidentinin istedadlı gənclərə Xüsusi dəstək fondunun ilk təqaüdcüsü olmuş Skorinkin indi ölkədə həminin tanıdığı adlı-sanlı bir şairdir... Amma bu məşhurluq onun sadəliyinə qəti təsir etməmişdi: onu bir qərinə öncə necə görmüşdümsə, Andrey yenə o cür təbii, o vaxtkı qədər səmimiyyəti.

Ümumiyyətlə, bu şəhərdə hər şey təbii, hər şey səmimidir. Ən çox da insanları. Elə Skorinkin kimi.

«Bizim ən böyük sərvətimiz – insanlarımızdır». Bunu sadə bir belarus vətəndaşından eşidirik.

münasibət gördük. Yeganə «na-xoşluqla» yalnız bir dəfə qarşılaşdıq: tədbirin axıncı günü Minskə yaşayan bir erməni masamıza yaxınlaşarkən. Guya bizim gətirdiyimiz kitablara nəzərdən keçirirdi, amma gördüm ki, bir qulağı bayaqdan bəri yaşlı bir belarus tarixçisiylə Qarabağın tarixindən danışan Yaşardadır. Erməniyi qıçıqlandıran da elə bu oldu – müdaxiləyə cəhd eləsə də, alınmadı, daha doğrusu, Yaşar öz ötkəm səsiylə onun cavabını verib yola saldı və bu özündənmişmə erməninin suyu süzülə-süzülə dönüb getməkdən başqa çarəsi qalmadı...

Həqiqətən də, burda kimsə səni aldatmağa, gəlmə olduğunu biləndə «hərifləməyə», yaxud cibinə girməyə çalışmaz. Səfər müddətində bir neçə dəfə taksi ilə A nöqtəsindən B nöqtəsinə, B nöqtəsindən A nöqtəsinə getməli ol-duq, amma sərnəşini olduğumuz müxtəlif taksi sürücülərinin biri də bizə ilk mindiyimiz taksinin söylədiyi qiymətdən artığını söyləmədi.

Bir həftə qaldığımız şəhərin hər yerində – otelində də, kafesində də, avtobusunda da, küçəsində də yalnız insani davranış, yalnız xoş

...Gecə yarısı Minskini tərkdib, Moskvaya uçuruq.

Yolda səfirlik əməkdaşımızın söylədiyi söz yadına düşdü: bura Avropanın mərkəzidir...

Səfirlik əməkdaşını bunu gəlişimizin ilk günü, həm də coğrafi mənada söyləmişdi. Mən bu sözləri Minskədən ayrılarkən dilə gətirdim və fikirləşdim ki, təkcə coğrafi mənada deyil, öz təbii və səmimi münasibəti ilə Minsk həqiqətən də bütün Avropanın arzu elədiyi bir mərkəz ola bilər...

Mahir N. QARAYEV

Mixail MAKŞİMOV

Insan ekstremal şəraitdə özünü necə aparır. Bəri başdan deyim ki, bu çox ağır mövzudur. Hitler əsir düşərgələrindən danışacağıam. Amma əvvəlcə niyə məhz bu mövzuya müraciət etmək qərarına gəldiyimi açıqlamaq istəyirəm. Məsələ burasındadır ki, lap gənc yaşlarımdan konslagerlər haqqında fikirləşəndə canıma üşütmə düşürdü. Digər tərəfdən, bu mövzu sanki maqnit kimi məni özünə çəkirdi. Yaşa dolduqca bu qarışıq hisslərimin düyününü açə bildim.

Konslagerlərdə nələrin baş verdiyini təsvir edəndən, kitabları oxuyandan, filmlərə baxandan sonra özün-özünə çoxlu suallar verirsən. Məsələn:

- 1 Niyə axı insanlar müqavimət göstərmirdi? Təsəvvür edin: min nəfəri yanında it olan cəmi üç eses nəzarətçisi işləməyə aparırdı. Məhbusların hamısı alman idi. Onlar öz doğma vətənlərində idilər. Bəs niyə onlar bu nəzarətçilərin xirdəyini gəmirib qaçmağa cəhd göstərmirdilər? Yüz nəfər eses nəzarətçisindən ibarət administrasiya iyirmi minlik konslageri necə idarə edirdi? Məhbusları necə "quzu balasına" döndərə bilirdi?
- 2 Niyə məhbusları acıdan qırırdılar? Axı konslagerlər o vaxt Almaniyada vacib iqtisadi əhəmiyyət daşıyırdı. Məhbuslar plan, sənaye proqramı yerinə yetirirdi. 1939-cu ildən, yəni İkinci Dünya müharibəsi başlanan gündən bu məhbuslar həm də cəbhə üçün çalışırdılar. Konslagerdə məhbuslar istirahət günü olmadan hər gün on səkkiz saat işləyirdilər. Almanlar ki, belə şeylərə fikir verən xalqdır. Əgər məhbusa yaxşı yemək versən, o yaxşı işləyəcək. Axı Almaniya heç vaxt aclıq nədi bilməmişdi, müharibənin son gününə qədər ərzaq qıtlığı ilə üzləşməmişdi.

3 Filmlərdən gördüyünüz, kitablardan oxuduğunuz belə bir səhnəni gözləniz qarşısında canlandırın: hündürboylu, qəddi-qəmətli bir pəhləvan, onun yanında isə bir dəri-bir sümük, gözü eynəkli birisi. Onların hər ikisini konslagerə salırlar və bir neçə aydan sonra biz nə görürük? Həmin o pəhləvan cücəyə dönür, "işverənlik" eləməyə başlayır, bir sözlə məhv olur. O gözü eynəkli isə heç nəyə baxmayaraq öz mənliliyini qoruyub saxlayır, konslagerdəki dostlarına arxa-dayaq olur, şücaət göstərir. Bunun belə olmasının səbəbi nədir?

Gözlə qarşısında

4 Məhbuslar vaqonlara qum daşıyır. Birdən, eses nəzarətçisi onlara əllərindəki belləri yerə atıb qumu vaqonlara ovuclarında daşımağı və ya xəndək qazmağı, sonra həmin xəndəyi qumla doldurmağı, daşları buradan oraya, oradan buraya aparmağı əmr edir. Bütün bunlar nəyə lazımdır? Düzdür, esesçilər arasında məhbusların zülm çəkməsindən xüsusi ləzzət alanlara da rast gəlmək olardı. Amma bu məsələnin izahı deyil. Çünki əksər halda eses nəzarətçiləri də sadə almanlar idi.

Bu suallara cavab tapmaq çox çətindir. Əslində, bunlar məni maraqlandıran sualların cüzi bir hissəsidir. Bu cür çoxlu sual var: niyə məhbuslara saat, yaxınlarının şəkillərini saxlamağa icazə verilmirdi? Cavabını tapa bilmədiyini sual adamı maqnit kimi özünə çəkir.

İndi isə ən əsas məsələyə keçək. Konslager həyatından belə bir adi səhnəni təsvir edək:

esəs nəzarətçisi məhbusları bu cür mənasız "çalışmaları" yerinə yetirməyə məcbur edir: "Qalx! Uzan! Qalx! Uzan!". Bunun təsvir edəndə adamın başının tükləri biz-biz olur, adamı dəhşət bürüyür. İlk baxışdan burada qəribə heç bir şey yoxdur. Biz əmrləri yerinə yetirən insanları – əsgərləri, gimnastları çox görmüşük. Məsələ burasındadır ki, bu insanlara əmr verildəndə əmrin alınması və yerinə yetirilməsi arasında müəyyən zaman olur. İnsanın bu əmri içindən keçirib qavraması üçün vaxt lazımdır. Bu vaxt nə qədər az olsa da, qıraqdan baxan onu aydın hiss edir. Amma məhbuslara bu vaxt verilmir. Əmr bir anda məhbusun canına hopur.

Məhbus əmri içindən keçirmir, çünki onun "içi" yoxdur. Bu məxluqun (o artıq insan deyil) mənaviyyəti, şəxsiyyəti, ruhu – necə istəyirsiz adlandırılarsınız – olmur. Sən əmri canında hiss edirsən və səni qorxu bürüyür. Belə məxluq mən "ideal məhbus" adlandıracağam. Bu, radioyla idarə olunan robota bənzəyir: bir adam idarə pultundakı düyməcikləri basır və minlərlə, milyonlarla "ideal məhbus" lazım olan hərəkətləri edir. Əvvəlcə Hitler konslagerlərinin əsas vəzifəsi adi insanı üç ilin içində bu cür "ideal məhbusa" çevirmək idi. Necə? Sizə bu barədə danışmaq istəyirəm.

Planım belədir: öncə bütün bunları öyrəndiyim kitabın müəllifi və kitabın özü barədə danışacağam. Çünki bu kitabın yaranma tarixi çox maraqlıdır. Sonra isə əsas məsələyə keçəcəyəm – insan şəxsiyyətinin konslagerdə əzilməsindən və məhbusların dördəlli yapışdıqları bəzi psixoloji müdafiə üsullarından söz açacağam. Məqaləni konslagerlərin o vaxtkı Almanyanın, azad almanın həyatında oynadığı roldan bəhs edən bölmələrlə tamamlayacağam.

Bruno Bettelqeym

Bruno Bettelqeym mənim sevimli yazıçımdı. Mən artıq bu müəllif haqqında onun "Təkcə sevgi azdır" kitabından bəhs edən məqaləmdə danışmışam. Qısa da olsa təkrarlayım. O, 1903-cü ildə Vyanaada anadan olub. İxtisasca uşaq həkimidir. Müasir dillə desək "uşaq psixoterapevti"dir. Məşhur Vyana psixoanaliz məktəbinin nümayəndəsidir. Əvvəlcə Freyding davamçısı olub. Sonralar "ortodoks" psixoanalizdən uzaqlaşmış və mühtit insanın formalaşmasına və davranışına təsiri ilə bağlı tədqiqat aparıb. Bettelqeym bütün ömrü boyu uşaqları müalicə edib və onlar haqqında çoxlu gözəl kitablar yazıb.

bunun məhbuslar üçün gözlənilən nəticələri, konslager mağazasına səhəri gün hansı ərzağın gətiriləcəyi ilə bağlı ehtimallar, beynəlxalq vəziyyət (məsələn, əgər müharibə olsa, Türkiyə Almanyanın tərəfini tutacaq, ya yox). Bettelqeymə əvvəlcə hətta ad tapmaqda çətinlik çəkdiyi bu məşğuliyyətin anormallığı dərhal aydın olur: axı dustaqlar belə həvəslə müzakirə etdikləri məsələlər haqqında hər hansısa informasiya almaq imkanından məhrum idilər. Çünki konslagerdə heç vaxt, heç bir hadisə haqqında məlumat verilmirdi. Digər tərəfdən, sonda bütün bu söhbətlər – "Nə olacaqsa, bundan pis olacaq" – fikri ilə bitirdi. Belə söhbətlərdən sonra məhbuslar mənavi cəhətdən daha da əzilirdilər.

Onun həyatının dönüş nöqtəsi əvvəlcə Dahaudakı, sonra isə Buchenvalddakı konslagerdə keçirdiyi iki il – 1938 və 1939-cu illər olub. 1939-cu ildə Bettelqeymi konslagerdən azad ediblər və o, ABŞ-a qaçdı. ABŞ-da, Çikaqo Universitetinin nəzdində psixi zədə almış və psixikası pozulmuş uşaqlar üçün Sonya Şenkman adına məşhur ortogenetik məktəb əsasını qoyub. Bu məktəbdə o, öz yetirmələri ilə birlikdə iyirmi il yaşayıb (onun "Təkcə sevgi azdır" kitabında məhz bu məktəbdən söz açılır). Son illər Bettelqeym məktəbin rəhbərliyindən uzaqlaşdı. Yaş öz sözünü deyir. Amma onun həyatı hələ də uşaqlarla bağlıdır. O, valideynlərə "çətin" uşaqları anlamaları üçün məsləhətlər verir, kitablar yazır, müxtəlif ölkələrə səfərlər edir, tez-tez televiziya ekranlarında görünür.

Mövzudan uzaqlaşmayıb konslagerlərə qayıdaq. Konslagerdə təxminən üç ay keçirəndən sonra Bettelqeym başına hava gəldiyini anlayır. O, bir dəqiqə boş vaxt tapmaq kimi bütün digər məhbuslara qoşulduğunu və onların məşğul olduqları qəribə məşğuliyyətə qatıldığını görür. Az-az ələ düşən bu boş dəqiqələri istirahətə xərcləmək – yatmaq, müalicə etmək əvəzinə məhbuslar yorulmadan bu cür mövzuları müzakirə edirlər: konslager administrasiyasında mümkün əvəzləmələr və dəyişikliklər,

Elə bu vaxt Bettelqeym onu Bettelqeym edən bir qərar qəbul edir. Ağlına itirmək üçün o, peşəkar psixoloq kimi ağırlı bir məsələnin – insanın konslagerdə özünü aparmasının tədqiqi ilə məşğul olmağa başlayır. "Ziyalı ürək" kitabı da bundan sonra yaranır. Amma kitabın yazılması asan başa gəlmir. Konslagerdə karandaş və ya qələm saxlamaq, qeydlər aparmaq qadağan idi. Bettelqeym bu kitabı "beyninə" yazmalı olur. O, saatlarla əlində bel torpağı belləyəndə də, daş daşıyanda da bu kitabı cümlə-cümlə beyninə köçürür.

Onu da deyim ki, "ideal məhbusa" çevrildikcə insanda amneziya yaranır, yəni o, get-gedə yaddaşını itirir. Dustaq üçün gerçəklik ancaq konslagerin daxilində baş verənlərdir. Tikanlı məftillərdən o yanda dünya yoxdur, hər şey nağıldır. Onun ailəsi, yaxınları, keçmiş həyatı ilə bağlı bütün xatirələri beynindən silinir. İnsan unudulması mümkün olmayan şeyləri – öz valideynlərinin, doğulduğu şəhərin adını unutmamağa başlayır, onda nə isə dəhşətli bir şeyin baş verdiyini və bunun onun ruhunun dərinliklərinə işlədiyini, canını aldığı, axırına çıxdığını anlayır.

Bettelqeymin "yazdığı" bu kitab onu konslagerin caynağından alır, yaşadır, ona insan qalmaqda kömək edir.

Müəllif konslagerdən canını qurtarandan sonra kitab demək olar ki, hazır idi – təkcə bu üç yüz səhifəlik əsəri beynindən və rəqə köçürmək qalırdı.

ardı gələn sayımızda

**Tərcümə:
Rövşən RAMİZOĞLU**

Cəhənnəmin qapısında nifrət...

Bir neçə il öncə internetdə Xocalı soyqırımında iştirak etmiş erməni "yazıçısı" Zori Balayana aid edilən kitab barədə məlumat yayılmışdı. "Ruhumuzun dirçəlişi" adlanan kitabdan sitatlar da verilmişdi: "Biz Xaçaturla Xocalıda ələ keçirdiyimiz evə girərkən əsgərlərimiz 13 yaşlı bir türk uşağını pəncərəyə mismarlamışdılar. Türk uşağı çox səs-küy salmasın deyə, Xaçatur uşağın anasının kəsilmiş döşünü onun ağızına soxdu. Daha sonra 13 yaşındakı türkün başından, sinəsindən və qarından dərisini soydum".

Azərbaycan ictimaiyyəti bu məlumata, daha doğrusu, Balayanın törətdiyi vəhşilikləri belə açıq etiraf edəcəyinə şübhə ilə yanaşmışdı. Doğrudan da, çox keçmədi ki, Zori Balayan erməni mətbuatında geniş yazı ilə çıxış edərək, belə bir kitab yazmadığını bəyan etdi. Yazının əvvəlində, erməni millətçisi dostlarının ona zəng edib, belə bir əsər yazıb-yazmadığını soruşduqlarını qeyd edir. Və elə ikinci abzasda bildirir ki, onun belə bir kitabı yoxdur. Sonrakı sətirlərdə isə interneti soyuq silaha və ya atom bombasına bənzədən "yazıçı" internetə senzura tətbiq etməyin mümkünsüzlüyünə heyfsilənir. Balayan sonra nə yazır?

"Yeri gəlmişkən, bu yerdə öz "günahımı" etiraf etməyə məcburam. Mən doğrudan da buna bənzər şeylər yazmışam. Hətta hansı kitabda, hansı səhifədə olduğunu da dəqiq deyə bilərəm: "Cənnətlə cəhənnəm arasında" kitabı, "Akademiya" nəşriyyatı, Moskva, 1995-ci il, səh. 348. Mən onda bunu yazmışdım: "İki qadının döşünü kəsdilər, birinin başını kəsdilər, cavan qızın isə dərisini soydular. Bax, belə bir vəhşilik. Bir neçə kursant bunu görüb, özündən getdi". Bəli, mən bunu yazmışdım, daha doğrusu, köçürmüşdüm. Bu sitat 1988-ci ilin 27-28-29 fevralında Sumqayıtda ermənilərə qarşı törədilmiş qətliama həsr olunmuş çox ciddi bir sənəddən götürülüb".

Balayan yazır ki, Siyasi Büronun 1988-ci il, 29 fevral tarixli iclasında Mərkəzi Komitənin Baş katibi M.S.Qorbaçov SSRİ-nin müdafiə naziri D.T. Yazova müraciətlə: "Danış, Dmitri Timofeyevici. Necə öldürüblər..."-deyir. "Mənim yuxarıda yazdığım sitat marşal Yazovun çıxışındandır".

Beləliklə, Balayan "ciddi sənəd" deyər Yazovun çıxışının stenoqramını təqdim edir. Təsəvvür edin, Yazov fevralın 29-da məruzə edir və həmin gün baş verən qırğın barədə "fakt"lardan danışır. İclas Moskvada olub və deməli Yazov bu məlumatları telefonla alıb. Telefonla alınmış məlumatı, istintaq aparılmadan, heç olmasa yerində dəqiqləşdirmədən, "fakt" kimi qələmə vermək və bunu sənədləşdirmək nə üçün idi? Artıq faktlarla sübut olunub ki, 1988-ci il fevralın 27-dən 28-nə keçən gecə Sumqayıt şəhərində baş vermiş iğtişaşları Azərbaycan dilini təmiz bilən erməni dəstəsi törədib. Bu hadisənin də SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin ermənilərin özləri ilə birgə təşkil etdiyi və həyata keçirdiyi ssenarinin tərkib hissəsi olması ba-

Sumqayıt hadisələrinin Moskvanın, daha dəqiq desək, Qorbaçovun qurduğu oyun olduğunu etiraf ediblər. Bu hadisələrin Moskva tərəfindən törədilməsini SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin o vaxtkı sədri N.Kryuçkov da etiraf edib. İğtişaşlar bir gün davam edib və nəticədə erməni evləri dağıdılıb, onlarla adam yaralanıb, 26 erməni, 6 azərbaycanlı öldürülüb. Sonrakı araşdırmalar zamanı məlum olub ki, öldürülən ermənilərin, demək olar ki, hamısı erməni terror fondlarına pul keçirməkdən imtina edənlər olub. Bunlar da istintaq materiallarındandır: "Zərərcəkmiş Sumqayıt sakini L.Melkumyan: "Qriqoryan mənim mənzilimə daxil oldu, sındırdığı stulun ayaqları ilə xəstə anama zərbə endirdi, bu vaxt mən bir neçə dəfə müqavimət göstərməyə çalışdım, ancaq qadın olduğuma görə gücüm çatmadı, o, məni yerə yıxaraq, istədiyini etməyə başladı".

İstintaq materiallarının başqa bir yerində göstərilir ki, "E.Qriqoryan öz dəstəsi ilə birinci mikrorayonda M.Petrosyanın mənzilinə daxil olmuş, müqavimət göstərmək istəyən mənzil sahibinə başından zərbə endirərək halsız vəziyyətə salmışdır". E.Qriqoryan Sumqayıt hadisələri zamanı 5 erməni şəxsən özü öldürüb, 8 erməni qadınını zorlayıb. Bununla belə, bu cür cinayətlər törətmiş E.Qriqoryan ağır cəza almır. Məhkəmə azərbaycanlı Əhməd Əhmədov barəsində ölüm hökmü çıxarır və hökm dərhal yerinə yetirilir. E.Qriqoryana isə yalnız 12 il iş verilir və bir neçə ildən sonra azadlığa buraxılır. Dövlət ittihamçısı Qriqoryan üçün ömürlük iş istəsə də, bu, qəbul olunmayıb.

SSRİ DTK-sının himayə etdiyi həmin qruplar şəhərin müxtəlif yerlərində qətliamlar törədib. Erməni milliyətindən olan 26 nəfərin qətlə yetirilməsini məhz bu dəstələr həyata keçirib. Şəhərə yeridilən general Krayevin rəhbərlik etdiyi ordu hissələri isə bunları kənardan izlədikdən sonra, fevralın 29-da hadisələrə müdaxilə edib. Nəticədə 6 azərbaycanlı tankların tritları altında qalaraq şəhid olub, 400 nəfər xəsarət alıb, 200 mənzil talan edilib, 50 mədəni-məişət obyektini dağıdılıb, 40-dan çox avtomobil yarasız hala salınıb. Martın 1-də Sumqayıtda komendant saati tətbiq olunub. 3 minə yaxın günahsız Sumqayıt sakini zindanlara salınıb. Onlardan 400-ü inzibati məsuliyyətə cəlb edilib, 94 nəfər barəsində isə cinayət işi açılıb.

Beləliklə, artıq nəinki Azərbaycanda, Ermənistanda da heç kimə sikkə deyil ki, Sumqayıt hadisələri iki xalq arasında ədavəti qızışdırmaq istəyənlərin, o cümlədən o dövrkü hadisələrin ən fəal iştirakçısı olmuş Zori Balayanın əməllərinin nəticəsi idi. Elə isə, "Cənnətlə cəhənnəm arasında" kitabında Azərbaycan xalqına bilə-bilə böhtan atan, Yazovun məqsədli və qərəzli məruzəsindən "ciddi sənəd" kimi sitat gətirən Balayan bənzər taktika ilə əməllərini ona xatırladan internet istifadəçisindən niyə inciyir?

...Daha sonra Balayan erməni xalqının antisemit, rasist və antiisləmcisi olmadığını yazır və bunu belə əsaslandırır: "Yüz dəfə deyilib və yazılıb ki, erməni xalqı Türkiyədə ermənilərə qarşı soyqırım törədildə soydaşlarımıza qucağını açmış ərəb dünyasına öz səmimi minnətdarlığını heç vaxt gizlətmir".

Balayan daha nələr uydurur? "Təsadüfi deyil ki, Hitler ordusunu bütöv xalqları öldürməyə, şəhərləri yandıрмаğa göndərdə öz başkəsənlərini belə sakitləşdirdi: "Vicdan ağrısından qorxmayın. Bu gün erməni qətliamını kim xatırlayır?"

Balayan sonra haradasa hələ də mövcud olan pantürkizm barədə cəfəngiyyat danışır: "Pantürkizmin" "boz qurdları" da məhz bu formul altında gizlənir, bəşəriyyətin, o cümlədən, ermənilərin mənqurtlaşacağını, tarixi yaddaşını itirəcəyini gözləyirlər". Söhbətin hansı "tarixi yaddaş"dan getdiyini hamı bilir.

Beləliklə, erməni xalqının ən böyük düşmənlərindən olan Zori Balayan yazının ahıl çağında, dünyanın dəyişdiyi, global çağırışlara səs verdiyi, millətçiliyin bir ideya kimi tarixə gömüldüyü bir zamanda, özünü müdafiə etmək üçün yazdığı məktubda belə xalqını hansısa "pantürkizm" təhlükəsi ilə qorxudur, eybəcər nağıllarla doldurulmuş "tarixini" unutmamağa səsləyir.

"Müdrük" erməni məktubun sonunda Fransua Montendən sitat gətirir: "Böhtana yalnız nifrətlə qalib gəlmək olar".

...Yenə də nifrət, yenə də nifrət, yenə də nifrət...

Kənan HACI

Mən rəsm çəkməyə başlayanda hələ dünyanın rənglərindən, bu rənglərin mənə çalarlarından xəbərsiz idim. Anam danışırdı ki, ilk dəfə almanın rəsmi çəkmişəm; Adəmin cənnətdən qovulmağına səbəb olan, ilk günahın mənbəyi olan almanın! Niyə tutaım, armudun, narın yox, məhz almanın? Yəqin ki, heç vaxt bunun izahını tapa bilməyəcəyəm.

Bu yaxınlarda türk yazıçısı Enis Baturun "hörgü texnikası əsasında bir roman təcrübəsi" adlandırdığı "Alma" əsərini oxudum. Əsərdə XIX əsr fransız rəssamı Qustav Kurbenin məşhur "Dünyanın başladığı yer" tablosu müxtəlif aspektlərdən çözüülür, hadisələrin episentridə alma dayanır. Əsərin hərəkətverici qüvvəsi masanın üstündəki almadır. Qadağan zonasına daxil olan yazıçı bu ilk günahın ardınca düşüb gedir və bu qənaətə gəlir ki, yazmaq o almanı dişləməkdir. Enis Baturun "alma nəzəriyyəsi"ndə mənim ilk "ovum" olan qırmızıyanaq almadan da nəşə var. Bəlkə də mən o rəsmi çəkərkən öz uşaq ağımlı özüm də bilmədən, qeyri-şüuri olaraq almanı "dişləmişəm".

Bədi yaradıcılıqla məşğul olanlar nə vaxtsa bu günah meyvasını dişləyənlərdir. Yazmaq elə almanı dişləməkdir. Məlumdur ki, islamda heykəltəraşlıq, əllə çəkilən rəsm haramdır və rəssamları qiyamətdə şiddətli əzab gözləyir. Onlara "çəkdiyini rəsme can ver" deyəcəklər. Çox güman ki, bu qadağanın kökündə bütprəstliyin əsaslarını kökündən sarıtmışdır. İslamın yenicə yarandığı dövrdə müsəlmanlar bir gecədə bütün bütlləri qırıb dağıtmışdılar. Amma Tanrı insana yaradıcı ruh verib və bu yaradıcı ruh olmasaydı, dünya nə qədər sönük görünərdi. Borxes müsahibələrindən birində deyirdi ki,

Almanı dişləyənlər

dünya bizim üçün bir rəsm, obrazdır. Dünya işıqından məhrum olan Borxes dünyanın rənglərini sözə necə köçürə bildirdi?! Bu suala cavab tapmaq üçün Borxesin mətnlərində gizlənən, zərif tül arxasında yatan kimi görünən incə mətləblərə vaxt qənaət etməyə gərəkdir. Atasının çox zəngin kitabxanası olub və Borxes hələ uşaq ikən bu kitabxanadan qədərincə faydalanıb. Gözlərinin nurunu itirəndən sonra zəngin yaddaşı, fəhmi, duyumu və iti zəkası onu bizim gördüyümüz Borxes zirvəsinə qaldırır. Onun bir rəssam haqqında hekayəsi var; bu rəssam böyük rəsm əsəri çəkməyə başlayır, həmin rəsmdə meşələr, dağlar, çaylar, qüllələr, bir sözlə, təbiət bütün əzəmətilə təsvir olunur. Günərin bir günündə rəssam qəfildən anlaşı ki, o, əslində öz rəsmini çəkir. Bu hal yazıçılarda da baş verir. Fərqli şeylər haqqında yazdığımızı düşünürük, amma əlahəzrət oxucu yazdıqlarımızda bizim özümüzün obrazını görür. Sürətlimiz yazdıqlarımızdan boylanır. Bu mənada doğrudan da özündən qaçmaq mümkünsüzdür.

Biz əvvəlcə yazdıqlarımızın şəklini, sonra özünü görürük, bu görüntülər zaman-zaman içimizə yığılır və içimizdə başqa şəkil alır. Biz bu görüntülərə öz duyumumuzu, öz rənglərimizi əlavə edirik. Sonra bu görüntülərin rəsmlə, sözlə ifadə formalarını axtarıb tapırıq. Şirin də Xosrovun rəsmini görüb ona aşıq olmuşdu. Orxan Pamuk "Mənim adım Qırmızı" romanında gözəl deyib: "Rəsm aqlın gördüyünü

dua kitablarından da böyük bir kitab idi. Amma bu kitabın böyüklüyü məni heyrləndirmişdi. Bu kitab baxanda mənə elə gəlmişdi ki, ilk dəfə bütün dünyaya baxıram.

- Kitabın içində nə qədər söz var?

- Bütün sözlər var,- babam dedi.

O zamanlar mənə təsir edən hər şeyi rəsmlərlə ifadə edə bildiyimdən yazılı lüğətə ehtiyacım yox idi. Dörd

sələn, mənim üçün çayın özünü yox, səsinə çəkə bilən rəssam daha maraqlıdır O. Henrinin "Son yarpaq" hekayəsini xatırlayırsınız? Xəstə yatağında ölümlünü gözləyən qızcağazı xilas edən o son yarpaq budaqdan "qopmur" və qız sağalib ayağa qalxır. Mənim yaddaşımda çox ayağdır, qeydlər aparmasam, oxuduqlarımı tez unuduram. Amma bu hekayəni uzun illər bundan öncə oxusam da o

gözün sevinci üçün canlandırmadı". Elə bu əsərdə yazıçı padşahlığın əmrinə tabe olmayıb onların istəyini yerinə yetirməmək və şərtlərini qorumaq üçün öz gözlərini kor etmiş nəqqaşların acı taleyindən bəhs edir. Tuğ iynəsilə gözlərini deşmiş Ustad Osman barmaqlarıyla "görürdü". Əslində görünən barmaqları yox, ruhu yox, sadəcə, bütün hissələri barmaqlarına yığılmışdı. Nəqqaşlar öz əməllərində dinə zidd heç bir şey olmadığını düşünürdülər. Onlar həyatda tapa bilmədikləri xoşbəxtliyin rəsmini çəkirlər. Orxan Pamuk onları belə anladır.

Markes özünün "Anlatmaq üçün yaşamaq" avtobioqrafik əsərində yazır:

"Bir gün babam qalın cildli kitabı qucağıma qoydu və dedi:

- Bu kitab hər şeyi doğru bilir.

Üz qabığımda dünyanı çiynlərinə almış Atlant, içi şəküllərlə dolu bir kitab idi. Onda nə oxumağı bildirdim, nə də yazmağı. Kilsədə gördüyüm

yaşında Olimpiada oyunlarında arvadının başını kəsin yerinə yazıçıdır. Rikardo kimi bir sehbazın şəklini çəkmişdim. Həmin şəkildə öncə mişarla arvadının başını kəsilməsini, sonra da yerinə yazıçıdırılmasını təsvir etmişdim. Bu şəkillər böyük tələfəndən alqışlara layiq görüldü. Beləliklə, sözlərsiz nağıllar uydurmağa başladım. Babam mənə o lüğəti hədiyyə verəndə kitabla elə dərindən maraqlanmışdım ki, tezliklə bütün sözləri əlifba sırasıyla oxumağa başladım. Yazıçılıqda böyük rol oynayan kitabların birincisi ilə belə tanış oldum".

Bu da rəsmlə sözüün izdivacından yaranan daha bir çıxır. O çıxır Markesi Nobel kürsüsünə gətirib çıxardı. Bu məqam da sübut edir ki, təkamülün və həm də təxəyyülün arxasında duran "xammal" məhz görüntülərdən ibarətdir. Bu görüntülər sanki çəşidli yeməklər kimidi, hərəsinin öz dadı-tamı var; çəmənin qoxusu, küləyin ətri, yağışın dodağımdakı tamı... Bütün bu görüntülər naməlum, sirli bir varlığın aşkar yuxusu kimi xəyallarımızı və həm də təxəyyülümüzü qidalandırır. Mə-

son yarpaq yaddaşımda hələ də budaqdan qopmayıb. Bir yarpaq bir insanın həyatını xilas edir.

Sənət təkə estetik zövq üçün deyil, həm də xilasedicidir. Rəssamlar, şairlər, yazıçılar həm də xilasedicilərdir, özlərinin məhv olması bahasına olsa belə, başqalarını xilas edənlərdir. Onlar alternativ dünya yaratmaqla bizi maddi dünyanın sıxıntılılarından ayırırlar, bizim yaşadığımız dünyaya sığmayan narahat qəlbimiz bu sənət əsərlərində dinclik tapır. Həyata optimistcəsinə yanaşan insanlar heç vaxt yaradıcı ola bilməzlər, çünki yaradıcılıq həm də dərin pessimizmin məhsuludur. Yaradıcı adamlar gördüklərini yox, görmək istədiklərini yaradırlar. Dostoyevski "Gözəllik dünyanı xilas edəcək" deyəndə bu aforizmi bədi mətnin həqiqəti göstərirdi, biz də bu cür qəbul edirik. Amma görün, o, insanlıq üçün nə böyük bir təsəlli qoyub gedib! Bizim hər birimiz zaman-zaman bu sual ətrafında baş sındırırıq: Doğrudanmı gözəllik dünyanı xilas edəcək?..

Biz hamımız ilk günahın qurbanlarıyıq; almanı dişləyənlər...

Uilyam Folknerin içki içmək üçün bəhanəyə ehtiyacı yox idi. İçki onun üçün bir daldanacaq, həm də dil açmaq üçün təbii bir ehtiyac idi. Hətta bir dəfə "mədəniyyət içkiyə başlayır" deyər yazmışdı.

Əgər belədirsə, mədəniyyətin elə içkiyə də bitməsi iddia oluna bilər. Əks halda, bir dəfə Folknerin içkili vəziyyətdə Nyu-Yorkdakı otellərdən birinin dəhlizlərində çılpaq dolaşmasını necə izah etmək olar? 1931-ci ilin oktyabrında Virciniya Universitetində düzenlənən Güneyli yazarlar konfransında yaşanan bir əhvalatı yada salaq: "Folkner tədbirə gələndə artıq sərxoş idi, buna baxmayaraq yenə də onun üçün içki gətirilməsini xahiş etdi, amma içki gəlmədiyini görüb özünün içkisini içməyə başladı." Bu əhvalatı Şervud Andersen öz xatirələrində yazıb. Konfrans iştirakçılardan biri Stark Yunq Folknerin özünə nəzarəti itirdiyini görüb belə deyib: "Biz yazıçılardan görünməyən çox böyük adamlar kimi təqdim edirik".

Folknerin qızı Jull atası haqqında xatirələrində yazır: "Atam içməyə hazırlaşdı. Yanına gedib dedim ki, lütfən, içməyə başlama. Artıq bir neçə qədəh içmişdi. Çevrilib üzümə baxdı və dedi: "Bilirsənmi, heç kim Şekspirin övladının kim olduğunu xatırlamır".

"Əsasən gecələr yazıram. Viski hər zaman əlimin altında olur" deyirdi Folkner. Alkoqolun əsirinə çevrildikdə onun maddi sıxıntıları başlandı. Bir dəfə nəşirindən 200 dollar avans alan Folkner satın aldığı viskilərin pulunu ödəmək istədi, amma o, digər zərərli bir vərdişə - qumara da qurşanmışdı, bu, borclarını ödəməyə əngəl törədi. İçkinin onun yaradıcılığına nə də rəcadə müsbət təsir göstərməsi mübahisəli məsələdir. Çağdaş və dostu Ernest Heminquey "yorğun və süst olduğu üçün Folknerə əsəbiləşirəm" deyirdi, "müdhış bir bacarığı var, amma öz silahına yaxşı baxmır"...

Folkner: "Məndən niyə içdiyimi soruşmayın"

Fiscerald kimi o da həyatının müəyyən bir dövründə pul qazanmaqdan ötrü Hollivuda gedərək film üçün ssenarilər yazmaq məcburiyyətində qalmışdı. Burada da içki ona ciddi şəkildə mane olurdu.

"Pis viski yoxdur. Sadəcə, bəzi viskilər digərlərindən daha yaxşıdır". Bu fikirlər də Folknerə məxsusdur. İçkiyə bu qədər aludə olması haqqında isə yazırdı: "Məndən bunun səbəbini soruşmayın. Cavabını bilmirəm, bilsəydim, içməzdim".

Yazıçı 1949-cu ildə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görüldü. Çox vaxt sərxoş olan yazıçı üçün son illəri olduqca məhsuldar keçdi. 60 yaşına qədər kitablar, ssenarilər, pyeslər yazdı. Folkner

icmədiyi vaxtlarda fəal idi. 1958-ci ildən başlayaraq iki il boyunca Virciniya Universitetində yazıçı kimi dərs dedi. Tələbələrə ünsiyyəti çox sevirdi.

Folkner 1959-cu ildə atdan yıxıldı və səhhətində ciddi problemlər yarandı. Bir müddət müalicə aldı. 1962-ci ildə ikinci dəfə atdan yıxıldı. Həmin ilin iyun ayında bu hal bir dəfə də təkrarlandı. Bu hadisələr zamanı onun sərxoş vəziyyətdə olması ehtimalı böyükdür. Çünki həyatının yetkin çağında çox az hallarda sərxoş olmurdu. Əlbəttə, ola bilsin ki, atların da bu qocaya qəzəbi tutmuşdu. "Məqsədi açıq-aşkar məni incitmək olan son dərcə pis qəbli və səfeh atlara da az minmədim". Bu fikirlər də Folknerə məxsusdur. Bununla yazıçı atdan bir neçə dəfə yıxılmasına özünəməxsus şəkildə bəraət qazandırmaq istəyirdi.

Sonuncu dəfə atdan yıxıldıqdan sonra ağrı kəsicisinin qəbulundan imtina edən Folkner ağrıları içkiyə ovutmağa üstünlük verdi. Bir neçə həftə sonra, iyulun 5-də qəfildən ürəyini tutur və yığılır. Yazıçı infarkt keçirir və bununla da dünyasını dəyişir. Həmin vaxt onun 64 yaşı vardı. Folknerin müasiri, yaxın dostu, şair Con Berrman onun ölüm xəbərini aldıqda belə deyir:

"Böyük adamlar ölür, ölür, ölürlər. Geriyə baxanda dəhşətə gəlirəm. Kim qalıb ki?!"

Hazırladı: KƏNAN

Şahla NAĞIYEVA
Filogiya üzrə
fəlsəfə doktoru

Dastanın tərcüməsində xüsusi adlardan söhbət açarkən, ilk növbədə, "Dədə Qorqud" adına da diqqət yetirilməlidir. Çünki ayrı-ayrı boylarda bu ad epizodik çəkilsə də, bütövlükdə epos Dədə Qorqud adı ilə bağlı olub, bu müdrik el ağsaqqalının kəlamları və xeyir-duası ilə ümumiləşdirilib. Lakin dastanın tərcümə variantlarını diqqətlə oxuduqda aydın olur ki, "Dədə Qorqud" adı da müxtəlif cür təqdim edilib. Belə ki, 1972-ci il nəşrində bu ad "Korkut Ata" və "Dede Korkut" şəklində, "Antologiya"da "Dede Korkut" və "Grandfather Korkut" kimi, Mirabilenin nəşrində isə "Dede Korkut" formasında verilib. Bu fərq nə ilə əlaqədardır?

Dastanın Azərbaycan dilində olan müqəddiməsinin ilk cümlələrində "Dədə Qorqud" "Qorqud Ata" kimi təqdim olunub. Bir neçə cümlədən sonra isə artıq "Dədə Qorqud" adı verilib. Görünür, tərcüməçilər müqəddimədəki bu fərqləri saxlamaq və orijinala sədaqət naminə belə fərqləndirmə aparıblar. Ona görə də, müqəddimədəki "Qorqud Ata" 1972-ci il nəşrində "Korkut Ata" kimi, "Dədə Qorqud" isə "Dede Korkut" kimi verilib. "Antologiya"da isə "Qorqud Ata" "Dede Korkut" şəklində, "Dədə Qorqud" isə "Grandfather Korkut" şəklində təqdim olunub. Mirabilenin nəşrində dastanın müqəddiməsi verilmədiyi üçün orada "Qorqud Ata" adı işlənməyib.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, dastanın orijinalında olan "Dədəm Qorqud" adındakı əzizləmə tərcümələrinin bəzində qorunaraq "My Dede Korkut" kimi verilib, digər tərcümələrdə isə bu nüansa diqqət yetirilməyib.

Bu müqayisələrdən belə nəticə çıxarmaq olar ki, "Dədə Qorqud" adının 1972-ci il nəşrində olan variantı ("Korkut Ata", "Dede Korkut") daha uğurlu və orijinalın ruhuna daha yaxındır.

Mərhum dilçi alim Ə.Dəmirçizadə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında işlənən şəxs adlarının rəngarəngliyinə xüsusi diqqət yetirmiş, onları "Xüsusi adlar" və "Ləqəb və titullar" kimi iki qrupa bölmüşdü (17, 156).

Tədqiqatımızın məqsədi eposdakı xüsusi adların transliterasiyası problemləri olduğu üçün diqqəti məhz bu istiqamətə yönəldəcəyik. Qeyd edək ki, eposda işlənən xüsusi adları şərti olaraq şəxs adları və yer adları (toponimlər) kimi qruplaşdırmaq mümkündür. Ona görə də, biz əvvəlcə şəxs adlarının transliterasiyası məsələlərini təhlil edəcək, sonra isə yer adlarına toxunacağıq.

1.2. Dastandakı şəxs adlarının transliterasiyası

Dastan oğuzların həyat və mülkətarixlərinin geniş bir dövrünü əhatə etdiyi üçün əsərdə çoxlu qəhrəmanlardan söhbət açılır, xeyli şəxs adı çəkilir. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının linqvostatistik xüsusiyyətləri ni araşdıran İ.Şixiyevanın hesablamasına görə, eposda 77 şəxs adı çəkilib (64, 65).

Belə adlardan biri "din sərvəri Məhəmməd" peyğəmbərdir. 1972-ci il nəşrində və "Antologiya"da bu ad "Mohammed" kimi, Mirabilenin nəşrində isə "Muhammed" kimi verilib. Fikrimizcə, Məhəmməd peyğəmbərin adı bütün dünyada kifayət qədər tanındığı üçün hər iki variantı məqbul saymaq olar. Lakin peyğəmbərin adını orijinala uyğun olaraq "Muhammed" kimi vermək daha düzgün sayılmalıdır.

Məhəmməd peyğəmbərin adı dastanın ayrı-ayrı boylarında müxtəlif epitetlərlə təqdim olunub. Məsələn, "adı görklü Məhəmmədə salavat gətirdilər". "Görklü Məhəmməd" deyəndə "görkəmli, yaraşlıq Məhəmməd" nəzərdə tutulur və tərcüməçilər bu incəliyi nəzərə alırlar. 1972-ci il nəşrində bu epitet "glorified the name of Mohammed", Mirabilenin nəşrində "the beautiful name of Muhammed" kimi verilib. "Antologiya"da

tərcümə edib, axırda aşağıdakı qeydi yazıb: "Hizir: Could this be 'el Khizer" (səh. 241). Mirabile nədənsə bu qeyddən sonra Xızr Quranda adıçəkilmən naməlum şəxs kimi təqdim edib, başqa əfsanəyə görə, onun bədbəxtlərin köməkçisi olduğunu göstərib. Göründüyü kimi, birinci tərcümə orijinala daha yaxın və daha anlaşılıqdır.

Dastanda İbrahim peyğəmbərin də adı çəkilir. Dini rəvayətə görə, İbrahim bütələri qırdığı üçün oda atdırılan, lakin od gülüstana çevrildiği üçün sağ qalan, oğlu İsmayılı qurban kəsmək istəyən və Məkkənin əsasını qoyan peyğəmbərdir. Amma nədənsə, tərcüməçilər dastanın doqquzuncu boyunda işlənmiş İbrahim adını "Abraham" kimi veriblər. "Abraham" isə yəhudi adı olduğu üçün dastandakı mənanı əks etdirmir. Fikrimizcə, bu adı sadəcə, "İbrahim" kimi saxlamaq daha düzgün olardı. Yəhudi peyğəmbəri Musanın adı ilə bağlı isə hər iki tərcü-

İslam dininin müqəddəslərindən olan Əlinin əfsanəvi qılıncının adı "Zülfikar" 1972-ci il nəşrində "Zulfikar" kimi tərcümə olunub, tərcüməyə "Əlinin insan kimi ad verilmiş qılıncı" (səh. 187) izahı əlavə olunub. Mirabilenin tərcüməsində də bu ad "Zulfikar" kimi saxlanıb və "Zulfikar was the two-bladed sword of Ali" (Əlinin ikibaşlı qılıncı) şərhli (səh. 249) verilib.

Sonuncu şərh daha düzgün və zəruridir. Dastanda işlənmiş "adəm" və "şeytan" sözləri ingilis dilinə xüsusi isim kimi tərcümə olunub.

Orijinalda deyilir:

*Sən adəmə tac urdun,
Şeytana lənət qıldın (səh. 132).*

1972-ci il nəşrində tərcüməsi:

*You gave a crown to Adam,
You placed a curse on Satan,*

Dismissed him from your presence (səh. 143).

Mirabile də həmin adı "Gabriel" şəklində verib, lakin bu adın mənasını izah etməyib. "Əzrayil" adı isə 1972-ci il nəşrində "Azrail" kimi verilib, bu ada "İslam əlamində mələk" kimi şərh verilib. Mirabile isə onu "Azrael" kimi tərcümə edib, "İslamda ölüm mələyi" kimi şərh verməyi lazım bilib. Bu cür şərh və izahlar dastanda təsvir olunan hadisələrin dərk olunmasına kömək etdiyi üçün tərcümənin anlaşılıq olmasını da şərtləndirir.

Qeyd edək ki, müqəddimədə Dədə Qorqudun söylədiyi poetik parçada İslam dininin bir sıra digər müqəddəs şəxslərinin də adı çəkilir. Əbubəkr Siddiq, Əli, Həsən, Hüseyin, Osman, Ayişə, Fatimə və s. adlar bu qəbildəndir. Bunlar adı şəxs adları yox, tarixi şəxsiyyətlər olduqları, tarixin müəyyən dövrü barədə təsəvvür

Öz "Kitabi - Dədə Qorqud"umuz özgə dillərdə

(Dördüncü məqalə)

isə həmin fikir aşağıdakı kimi çatdırılıb: "praised Mohammed, blessed be his name". Dastanın əksər boyları "günahlarını adı görklü Məhəmməd Mustafaya bağışlasın" cümləsi ilə bitir. Məhəmməd peyğəmbərin ləqəblərindən olan "Mustafa" adını Mirabile tərcümədə saxlayıb: "Gather your sins for the sake of Muhammed Mustafa of beautiful name" (səh. 95). Həmin cümlə 1972-ci il nəşrində "May Allah forgive your all your sins in the name of Mohammed" (səh. 39) kimi, "Antologiya"da isə şeir formasında - "For the sake of Mohammed his chosen, Whose name be praised" (səh, 557) kimi tərcümə olunub.

Yuxarıda qeyd etmişdik ki, xüsusi adlar bir qayda olaraq tərcümə olunan dilin hərfləri ilə ifadə edilir, yəni həmin xüsusi adın transkripsiyası (transliterasiyası) verilir. İlk baxışda adama elə gəlir ki, bu məsələdə ciddi problem çıxma bilməz, lakin praktik tərcümələrin müqayisəsi sübut edir ki, transliterasiya da müəyyən çətinliklərlə bağlı olur. Digər tərəfdən, bəzən adların transkripsiyası verilmir, sadəcə olaraq tərcümə edilir. İ.Şixiyevanın hesablamalarına görə dastanda dini ifadələrlə bağlı işlənmiş şəxs adları bütün şəxs adlarının 21 faizini təşkil edir (64, 67).

Belə adlar tərcümədə ya izahla verilir, ya da sadəcə ad kimi saxlanılır. Dastanın birinci boyunda "Xızr (İlyas)" adı çəkilir. Əfsanəyə görə, İlyas Xızrla bərabər dirilik suyu içən, bəzi rəvayətlərdə isə Xızrın digər adı əbədiyyət rəmzidir. 1972-ci il nəşrində bu ad "the gray-horsed Hizir" (bozətli Xızr?) kimi tərcümə edilib, ona izah verilib: "The most popular Moslem saint, Hizir, plays numerous roles, among them that of last-minute rescuer disaster" (səh. 184). Mirabile isə bu adı "Hizir, on his gray-coloured horse" kimi

mədə izah verilib. Orijinalda (Orijinal dedikdə 1978-ci ildə Bakıda 1962-ci il nəşri əsasında çap olunmuş və tədqiqatda istifadə etdiyimiz "Kitabi-Dədə Qorqud" kitabı nəzərdə tutulur. Bundan sonra dastandan Azərbaycan dilində verilən sitatlar bu kitabdan götürülüb) deyilir: "Musayi-kəlmin əsası ağac" (səh. 40). Qeyd edək ki, "Kəlmin" Musa peyğəmbərin ləqəbidir.

1972-ci il nəşrində bu fikir aşağıdakı kimi verilib: "The staff of Moses, to whom Allah spoke, was of you, too" (səh. 33). Mirabilenin nəşrində isə belə tərcümə olunub: "The staff of Moses, he who spoke to God on the Mountain, is wooden" (səh. 89). Qeyd edək ki, Mirabile də bu ada izah verilərək, (səh, 249) bu adın Quranda və Bibliyada da çəkildiyi xatırlanır. Tədqiqatın mövzusu, ümumiyyətlə, tərcümənin keyfiyyəti barədə olmadıği üçün biz yalnız "Musa" adının verilməsi məsələsinə toxunduq.

Mirabilenin tərcüməsi:

*You crowned Adam.
You pronounced an anthem against Satan.*

You drove him from your Court because of one fault (səh. 199).

Dastanda işlənmiş əfsanəvi "Əzrayil" və "Cəbrayil" adları hər iki tərcümə variantında olduğu kimi saxlanıb. 1972-ci il nəşrində "Cəbrayil" "Gabriel" kimi verilib, kitabın sonunda isə onun İslam ənənələrinə görə, Allahın tapşırığını yerinə yetirən mələklərdən biri olduğu göstərilib.

"Antologiya"nın tərcüməçisi isə bu adı "Abu Bekr" kimi verib, əlavə şərhə ehtiyac duymayıb. 1972-ci il nəşrində "Əli" "Ali" kimi saxlanıb, axırda bu ada "Peyğəmbərdən sonra birinci xəlifə" kimi izahat verilib, "Antologiya"da bu ad "Ali, Prince of Warriors" (səh 537), "döyüşçülərin şahzadəsi" kimi təqdim olunub, "Həsən" və "Hüseyn" adları isə olduğu kimi saxlanıb. Peyğəmbərin digər yaxınları haqqında əlavə məlumat verildiyi üçün bu şəxslər haqqında izahata ciddi ehtiyac hiss olunmur. Çünki mətnin özündən söhbətin nədən və kimdən getdiyi aydınlaşır.

○ **“Rus ədəbiyyatı” – bu anlayış rus olmayanların beynində, ümumən, XIX əsrin ortasıyla XX əsrin ilk on ili arasında, Rusiyanın beş-altı böyük nəsr ustası yetişdirdiyi düşüncəsiylə məhdudlaşır. Rus oxucularının beynində isə bu anlayış daha geniş mənalara sahibdir, çünki romançılardan başqa tərcüməsi mümkün olmayan şairlər də bura aiddir; lakin onların da düşüncəsi parlaq XIX əsrə fokuslanıb.**

Başqa cür desək, “Rus ədəbiyyatı” dünənin-sırağünün hadisəsidir. Eyni zamanda, məhdud hadisədir; əcnəbilərin zehni onu bitkin, nəticələnmiş bir şey kimi dərk etməyə meyillidir. Bu, bir az da sovet iqtidarı altında keçən son 40 ildə istehsal edilmiş regional xarakterli ədəbiyyata görədir.

Vladimir Nabokov

bir determinist belə bir müqayisə apara bilər: demokratik ölkələrdə oxucu deyilən kəsimin istəklərini qarşılamak üçün dərgilər öz müəlliflərinə iqtisadi təzyiqlər göstərir, polis dövlətlərində isə lazımı siyasi mesajlar versinlər deyər yazıçılara dolay yollarla təzyiqlər edilir. Bu

təşəbbüs və ya səhər duasının gözəlliyi haqqında möhtəşəm romanlar yazmağa məcbur etməz. Sovet iqtidarından əvvəl Rusiyada məhdudiyətlər vardı, lakin heç kim sənətçilərə əmr verməzdi. Onlar – XIX əsrin yazıçıları, bəstəkarları və rəssamları – basqı, təzyiqlər və köləlik diyarında yaşadıqlarını çox yaxşı bilirdilər, amma dəyəri yalnız indi bilinən müdhiş bir üstünlükləri var idi; modern Rusiyadakı nəvələrindən fərqli olaraq, basqının və köləliyin olmadığını deməyə məcbur deyildilər.

Sənətin ruhunu ələ keçirmək üçün eyni vaxtda əlləşən iki qüvvədə, onun əsərləri haqqında hökm verən iki hakimdən birincisi, hökumət idi. Ötən əsrdə hökumət, fərqli və orijinal düşüncə örnəklərinin qulağı cırmaqlayan xaric not və inqilab yolundakı ilk addımlar olduğunun fərqi vardı. Dövlətin ehtiyatlı yanaşması, ən açıq şəkildə 30-40-cı illərdə çar I Nikolay tərəfindən ifadə edilmişdi. Çarın soyuq təbiəti, özündən sonra gələn hökmdarların cahilliyindən daha çox hiss edilirdi; ədəbiyyata olan marağı ürəkdən olsaydı, adama çox təsir edə bilərdi. Böyük fədakarlıqla o dövrün rus yazıçıları

cuman senzorlar, siyasi eyhamları çözməkdə aciz idilər. Çar I Nikolayın vaxtında rus şairləri doğrudan da diqqətli olmalıydı, Puşkinin yaramaz fransızlar Parni və Volterdən təsirlənərək yazdığı şeirlər, senzorlar tərəfindən asanca ifşa olunurdu. Fəqət nəsr çox fəzilətli idi. Rus ədəbiyyatı başqa ədəbiyyatlar kimi İntibah ənənəsindən gələn birbaşa lığa sahib deyildi; Rus romanı ümumən, günümüzə qədər gəlib çatmış romanların ən tərbiyəsidir. Əlbəttə ki, sovet dönəmindəki rus ədəbiyyatı da, aydan arı, sudan durudur. Məsələn, “Ledi Çatterleyin məşuqu” (David Lourensın romanı – tərcüməçidən) kimi bir rus romanın yazıla bilməsi təsəvvür edilməzdi.

Yəni ki, hökumət, sənətçiyə mübarizə aparan əsas qüvvəydi. XIX əsr rus yazıçısının öhdəsindən gəlmək istəyən ikinci qüvvə isə siyasi, şəhərli, radikal zəmanə bilgilərindən gələn hökumətə müxalif, səmərəli sosializm tənqid idi. Bu adamların ümumi mədəni səviyyələri, dürüstlükləri, əməlləri, zehni fəaliyyətləri və insani keyfiyyətləri, maaşını hökumətdən alan fırıldaqçılardan da, qorxu içindəki hökmdarın ətrafında toplaşmış dolaşq fikirli köhnəpərəstlərdən də müqayisəgəlməz dərəcə yuxarı idi. Radikal tənqidçilər, xüsusilə xalqın rifahını önəmsəyər və hər şeyə - ədəbiyyata, elmə, fəlsəfəyə - məzlumların iqtisadi vəziyyətini düzəltmək, ölkənin siyasi strukturunu dəyişdirmək yolunda vasitə kimi baxardılar. Haqiqətpərəst, qəhrəman radikal tənqid-

Bir ara hesablamışdım ki, keçən əsrin başından bu yana rus nəsr-şair nümunələri arasında ən yaxşı qəbul edilənlər, təxminən 23 min kitab səhifəsidir. Fransız ədəbiyyatını, ingilis ədəbiyyatını bu qədər az mətn içində ümumiləşdirmək qeyri-mümkündür. Bu ədəbiyyatlar neçə əsrə yayılıblar, şedevrlərinin sayı adamın gözüünü qorxudur. Orta əsrlərdəki şah əsərləri kənara qoysaq, deyər bilərik ki, rus nəsrinin könlü oxşayan gözəlliyi, dairəvi bir əsrin amforasına yerləşməkdən irəli gəlir, həmçinin, o vaxtdan bu yana yığılanlar balaca bir krem qabına yerləşər. Bircə əsr – XIX əsr özünə aid heç bir ədəbi ənənəsi olmayan bir ölkə üçün, sənət dəyəri bir yana, həcm baxımından da İngiltərənin, Fransanın bütün şanlı əsərləri ilə bərabər dayana bilən, böyük təsir gücünə malik bir ədəbiyyat yaratmasına bəs eləyib – adları çəkilən ölkələr şedevr yaratmağa daha tez başlasalar da. XIX əsrdə Rusiyanın mədəni böyüməsi ədəbiyyatdan başqa sahələrdə də ağılaşmaz bir sürətlə baş verməşəydi, qədim qərb ölkələrinin mədəni səviyyəsiylə ayaqlaşmasaydı, bu qədər gənc bir mədəniyyətdə bu cür möcüzəvi şəkildə estetik dəyərlər axını meydana gələ bilməzdi. Fərqi deyərəm ki, Rusiyanın bu keçmiş mədəniyyətinin tanınması, əcnəbilər üçün rus tarixi anlayışının ayrılmaz hissəsi deyil. İncilərdən əvvəlki Rusiyada liberal düşüncənin təkamüllü məsələsi, bu əsrin 20-30-cu illərində kommunist propaqandanın hiyləgərliyi nəticəsində xaricdə tamamilə qaralanıb, təhrif edilib. Rusiyanı mədəniləşdirmə şərafına onlar sahib olmaq istəyirdilər. Lakin Puşkinin, Qoqolun dövründə rus xalqının böyük əksəriyyətinin kəhrəba rəngli parlaq pəncərələrdən göldə, qarın-çovğunun yorğanı altında tək başına qalması bir haqiqətdir; bütün bunlar bəxtsizliyi ilə, aşağı təbəqədən olan insanların çəkdiyi əzab-əziyyətlə məşhurlaşmış bir ölkənin, oturuşmuş Avropa mədəniyyətinə çox sürətlə girməsinin nəticəsidir – bu başqa söhbətin mövzusu.

Rus yazıçıları, senzorlar və oxucular

(Rus ədəbiyyatından mühazirələr)

Bəlkə də belə deyil. Əgər şansın varsa, yaxın dönmən rus ədəbiyyatının tarixini ümumiləşdirmək cəhdlərimdə, daha dəqiq desəm, sənətçilərin ruhunu ələ keçirməyə çalışan qüvvələri təyin etmə prosesində, əzəli və əbədi dəyərlərlə xaotik dünya arasındakı yarılma ucbatından, haqiqi sənətin həmişə insanda oyatdığı o dərin mərhəmət hissəsinə nüfuz edə biləcəm – yeni, aktual bir bələdçi-kitab olmasa, ədəbiyyata bir lyuks, ya da onuncaq gözüylə baxan bu dünyanı suçlamaq nəyə lazımdır.

Sənətinin təsəllisi, azad bir ölkədə heç kimin onu bələdçi kitablar yazmağa məcbur etməməsidir. İndi, sırf bu rakursdan baxanda, XIX əsr Rusiyası qərribə şəkildə azad bir ölkəydi: düzdür kitablar və yazıçılar yasaqlanırdı, sürgün edilirdi; senzorlar fırıldaqçı və axmaq tiplər idi, uzun bakenbardlı çarlar guruldayırdı, amma sovetlərin o möhtəşəm kəşfi, yəni əli qələm tutan hər kəsin dövlət nəyi məsləhət bilirdisə onu yazması – bax, bu metod Rusiyada XIX əsrdə yox idi, şübhəsiz ki, bir çox köhnəpərəst dövlət adamı belə bir metod kəşf etməyi çox istəyərdi. Sağlam düşüncəli

iki təzyiqlər arasında sadəcə səviyyə fərqi olduğunu iddia etmək olar, lakin belə deyil, çünki azad ölkələrdə bir çox davamlı nəsr və fəlsəfə var, amma diktaturada, sadəcə hökumət var. Bu, xüsusiyət fərqi. Deyək ki, bir amerikan yazıçısı oturuşmuş qəliblərdən kənar bir kitab yazmaq qərarına gəlir. Kitab xoşbəxt bir ateistdən, öz əli öz başı olan bir Bostonludan bəhs edir; bu adam özü kimi ateist olan gözəl bir zənci qızla evlənilir, şirin, balaca-balaca aqnostik uşaqları olur; 106 yaşına qədər məsud, gözəl və xoşbəxt həyat sürən bu adam, bəxtiyarlıq içində yuxuda ölüür. Cənab Nabokov, sizin böyük istedadınıza bələd olsa da, heç bir amerikan nəşirinin belə bir kitabı çap etməyini, çünki heç bir kitab satıcısının bu kitabı əlinə almaq istəməyəcəyini hiss edirik (belə vəziyyətlərdə düşünmərik, həmişə hiss edərək.) Nəşirin fikri belədir, hamının haqqı var ki, öz fikri olsun. Etibarsız, eksperimentləri sevən bir şirkət xoşbəxt ateistimin hekayəsini çap edəndən sonra, heç kim məni Alyaskanın vəhşi torpaqlarına sürgün etməz, üstəlik, hökumət Amerikada yazıçıları heç vaxt sərbəst

üçün hər şey olmağa çalışdı – ata, baba, dayə, həbsxana müdiri və tənqidçi; eyni vaxtda və hamısı birdən. Hökmdarlıq keyfiyyətləri nə cür olur-olsun, rus ilham pərişiyə münasibətlərdə, qaba, yumşaq desək, təlxəyin biriydi. Onun yaratdığı senzura sistemi 1860-cı illərə qədər davam elədi, 60-cı illərdəki böyük reformalarla yumşaldı, əsrin son illərində yenə qatılaşdı, bizim əsrin ilk on ilində qısamüddətli səngidi, inqilabsonrası sovet iqtidarında ağılaşmaz və qarşısalınmaz dərəcədə yəndən qayıtdı.

Ötən əsrin ilk yarısında, işgüzar məmurlar, Bayronu italyan inqilabçısı hesab edən polis səfləri, özündənrazı senzorlar, maaşını hökumətdən alan qəzetçilər, səssiz, amma küsəyən və ehtiyatlı kilsə; monarxiyanın, fanatik və yaltaq idarəetmənin bu birləşməsi, yazıçıları çox əngəlləyirdi, amma bunlar həm də yazıçılara imkan verirdi ki, hökuməti min yolla iynələsinlər, barmaqlarına dolasınlar. Axmaqcasına idarə olunan hökumət onlarla bacarmırdı. Bütün qüsurlarına baxmayaraq, qəbul etmək lazımdır ki, Rusiyadakı köhnə idarəetmənin üstün tərəfi vardı: ağılsızlıq. Bir açıqsaçlıq görəni kimi o saat üstünə

çilər, sürgündəki yoxsulluqlarını vecə almazdılar; amma sənətin incəliklərinə də fikir verməzdilər. Despotluqla mübarizə aparan bu adamların hamısını – 40-cı illərin atəşli Belinskisi, 50-60-cı illərin inadkar Çernişevski və Dobrolyubovu, xoşməramlı, amma darıxdırıcı Mixaylovskisi və bir çox başqa dikbaş, dürüst adamı – bir başlıq altında toplamaq olar: köhnə fransız socialist düşüncə adamlarına və alman materialistlərinə aid edilən, son illərin inqilabi sosializminin və gönüqalın kommunizminin xəbərcisi olan siyasi radikalizm. Bunu Qərbi Avropa və Amerikanın oturuşmuş demokratiyasıyla tam eyni şey olan haqiqi rus liberalizmi ilə qarışdırmaq olmaz. 60-70-ci illərin nəşrlərinə baxanda, hakimi-mütləq ölkəmlərini idarə etdiyi bir ölkədə bu adamların bu şeyləri necə yazdığına heyrət edirsən. Fəqət bütün üstün keyfiyyətlərinə baxmayaraq, bu radikal tənqidçilər də hökumət kimi sənətin başına bələydilər. Həm hökumət və inqilab, həm də çar və radikal, sənət məsələsində cahil idilər. Radikal tənqidçilər despotizmlə mübarizə apara-apara, öz despotizmlərini yaratmışdılar.

Ardı var

Tərcümə QİSMƏTİNDİR

Ziqfrid LENTS
(Almaniya)

Finlandiyalı ayın axırı gəldi. Mətbəxdəki divana uzanıb siqaret çəkirdim. Artıq neçə saat idi ki, palto da əynimdə uzanıb, Elzanı xidmətçi işlədiyi dondurma kafesindən götürmək üçün gedib-gətməyəcəyimi barədə düşündüm. Qızarmış koppuş əlləri ilə dondurmaları üstü ləkəli mərmər stollara necə düzdüyünü, pulun qalığını önlüyünün ön cibindən necə çıxarıb qayıtdığını, şokalad qırıntılarını sıyıq qaymağın üstünə necə ovdugunu, bir də kirli-pasaqlı bacı-qardaşlarını təsəvvürümə gətirdim: evliliyimizin ilk illərindən ta qovana qədər yanımda sülənir, başlarını hər yerə soxurdular, indi də hər gün kafenin qabağında tən-bəl-tən-bəl dayanıb pusurdular, oğru kimi gizli işarə gözləyirdilər ki, bacıları hansısa içəri çağıracaq, xəlvət-cə bir pay dondurma verəcək...

Bütün bunları xatırlayarkən məni şirin bir yorğunluq bürüdü və qərara aldım ki, Elzanı evdə gözləyim.

Həmin anda finlandiyalı qapının zəngini basdı. Enlikürək bir kişi idi, üzünün dərisi tərini çəkilməmişdi, nazik paltosunu qolunun üstünə atmışdı, qəhvəyi çalan sarımtıl diplomat çantasını da ayaqlarının arasında yerə qoymuşdu. Təbəsümlə üzümə baxaraq susurdu. Baxışlarında səmimiyyət və arxayınçılıq vardı və mən nəşə soruşmağa macal tapmamış başını razılıqla tərptədi, diplomatını yerindən qaldırdı, yanıma düşüb mətbəxə gəldi, özü ilə barəbər içəri qızcırmış sirkə qoxusu da gətirdi.

- Bizdə çatışmayan yalnız puldur, vəssalam, - dedim, - qalan hər şeyimiz yetərinə var.

Başını buladı, əllərini qeyri-müəyyən tərzdə yellətdi, sanki nə deyəcəyini bilmədi, üzündə yorğun bir heyrət ifadəsi dolaşdı və başa düşdüm ki, bu gün yanına iş üçün gəlirdi birinci adam mən deyiləm. Sonra mətbəxə göz gəzdirdi, üstü didik-didik olmuş divana yaxınlaşdı, əlini yumruqlayaraq onun bərk-boşluğunu yoxladı və nəhayət kranın yanındakı kətilin üstündə oturdu. Əynindəki tünd mavi rəngli kostyuma baxdım: şalvarının balaqları o qədər enli idi ki, lap matros şalvarına oxşayırdı, jaketinin altından da uzunboğaz isti köynək geymişdi. Dedim ki, indi ailəni təkbəşinə dolandırmaq üçün arvadımsız heç nə alıb-sata bilmərəm. Bu sözləri eşidəndə gözlərində təsəffüf dolu bir anlaşılıqlı ifadəsi oynadı, cibindən siqaret qutusunu çıxarıb, orda qalan iki dənədən birini mənə təklif etdi. Dinməzəcə siqaret çəkirdik. O, diqqətlə qaz sobasına baxdı, qəflətən ayağa durdu və dedi ki, finlandiyalıdır, şəhərə də iş üçün gəlib. Bu sözləri deyəndə, dolu bədəni yüngülcə irəli-geri yırğalandı, dodaqları elə aralanıb yumuldu ki, sanki hansı dadısa təzədən hiss etmək istədi, pəncərədən kimsəsiz qalmış uşaq meydançasına baxdı, üz-gözünü turşudaraq başını yırğaladı, pıçlıtı ilə nəşə dedi, ancaq mən heç nə başa düşmədim. Hiss etdim ki,

bayaqki yorğunluq təzədən qayıdı, indilərdə gəlməli olan Elza barədə düşündüm və təsəffüf hissi ilə onun üzünə baxdım. Bu baxışı, ondakı lal qətiyyətin mənasını anladı, ancaq bununla belə, mənə bir az da yaxınlaşıb soruşdu ki, bəlkə mətbəximizi ona kirəyə verə bilərik. Sonra yerində fırlanaraq əli ilə dar mətbəxi göstərdi və bununla sanki xahişinin çox cüzi olduğunu göstərmək istədi: "Bircə buranı, vəssalam!". Elza olmasaydı, tərəddüd etmədən razılaşardım, ancaq bu mətbəxin onun üçün nə demək olduğunu yaxşı bilirdim və ona görə də təkrarən dedim ki, arvadsız heç bir qərar verə bilmərəm. Şübhəli-şübhəli mətbəxin divarlarına göz gəzdirdi: ordakı qarmaqarısq ləkələr soluxmuş xəritəyə bənzəyirdi. Sonra da divana, üstünə Elzanın saçburanları düzülmiş taxçaya baxdı. Qaz sobasına yaxınlaşdı, yoxlamaq üçün kranı burdu, ancaq nə kibrit, nə də alışqan yandırdı, qazın fışıldayıb-fışıldama-

ma dolayıb çıxdım. Qapını arxamca bağlamamışdan əvvəl özünü necə divanın üstünə atdığını, ayaqqabılarını çıxarıb guppultu ilə döşəmənin üstünə tulladığını eşitdim...

Yolda birinci iyirmi marklığı xırdalatdım, özümə siqaret, Elzaya isə yumru şirni aldım, pinəçinin yanına gedib çoxdan hazır olan ayaqqabılarımızı götürüb-götürməyəcəyimi barədə düşündüm, ancaq limandakı gəmilərin fit səslərindən diksinən həmin nəm, dumanlı gündə emalatxananın yanından keçib getdim. Nəm, soyuq hava adamın ciyərlərini üşüdür, külək qadınların saçlarını dağıdır, mağazaların vitrinlərini döyəcəyirdi. Körpünün başındakı yolayrıcında bir təcili yardım maşını dayanmışdı. İki sanitar xərəkdə başgözü əzilmiş kişi aparırdılar. Polislər əyləcdən sonra təkərlərin sürüşdürüyü yerə un səpib ölçür, şəklini çəkirdilər. Bir torba da yumru şirni aldım ki, onu Elzaya sabah verim.

Elza əlini yenə çantaya tərəf uzatdı, ancaq vermədim.

- Bizim mətbəxdə nə işi var? - deyərək soruşdu. - Neyləyir? Sobadan istifadə edəcək? Oraları yığışdırdın?

Sərgi salonları tərəfdən peşə məktəbində oxuyan bir dəstə şahgird bizə təfə gəlirdi. Elza yenə də qoluma girdi və mən dedim:

- Finlandiyalı ciddi adamdır. Altmış markı da əvvəlcədən verdi. Gəl, bu gün qonağımsan. Heç nə qaçmır...

Bir az keçəndən sonra qolumdan daha bərk yapışdı, biləyimi axtardı, qızarmış koppuş barmaqları ilə barmaqlarını çarpazladı və biz "Qənnadı məmulatları"nın sərgiləndiyi şüşə zallara tərəf getdik. Başlarına şirniyyatçılar kimi yapışmış papaq qoymuş, ağ önlüklü, dama-dama şalvarlı kişilər qapının ağzında bizə "xoşgəldin" elədilər, kələ-kötür cırıqlı cığırı göstərdilər, "Qənnadı mallarının mahiyyəti" barədə rek-

min qadına elə gəlirdi ki, səsi hansı səbəbdənsə batıb, keçmiş ümitsiz bir səyahətlə onu qayıtara biləcək. Müğənni axtarırdı olarkən Elza əlimi sıxırdı və barmaqlarının hərəkətindən bildirdim ki, qadın ucuz-bahalı mehmanxanalarda, varlı-kasib kişilərin yanında səsinə axtararkən Elza da onunla bərabər axtarırdı. O, nəhayət səsinə, gözəlndiyi kimi, Mərkəzi İtaliyadakı dümağ kilsələrdən birində tapdı və bundan sonra həmin səs filmdə ön plana çıxdı.

Elzanın əlimi sıxması getdikcə zəiflədi və o, qəflətən, bircə kəlmə də demədən, xəbər eləmədən ayağa durdu, cərgələrin arası ilə sinə-sinə çıxışa tərəf getməyə başladı, sanki mən yanında yox idim. Qaranlıqda torbanı axtardım, oturacaq şaqıltı ilə geri qalxdı, sıraların arasında eşidilən müzltılar, donquiltular məni qapıya qədər "müşayiət etdi". Elza kinonun girəcəyindəki yelçəkən girişdə gözləyirdi və torbanı dartıb əlimdən aldı, qiymətli bir xəzinə kimi onu möhkəm-möhkəm əlində saxladı, başı ilə mənə işarə edərək qabağa düşdü, küçəyə çıxdı. Asta addımlarla onun arxasınca getdim, ancaq çatmağa tələsmədim, gözümdən itəcəyinə də fikir vermədim. Yenə də gəmilərdən hansınsa uca fit səsi eşidildi. Özü də lap yaxında, arxamda... Elə bildim ki, geri dönən kimi qaranlıqda parıldayan yaş asfaltın üstü ilə mənə tərəf gələn gəminin burnunu görəcəm... Lap telefon dirəkləri hündürlüyündə olan bir gəminin burnu... Təzədən geri dönəndə qarşımda siqaret köşkünün süzgəcli siqaret reklamını gördüm. Yoxlamaq üçün bir qutu aldım və təzədən küçəyə çıxdım. Elza görünmürdü...

Poçtun qabağında uşaqlar qoca, yazıq bir kişiylə ilişmişdilər. Onun şalvarının balağında bir metr uzunluğunda cuna çıxmışdı. Qoca deyində-deyində, hədə-qorxu gələ-gələ cunanı geri yığmaq istəyirdi, ancaq uşaqlar onun ucundan basırdılar. O, bir az dürməliyə baxırdı. Məni gören kimi susdular və qeyri-ixtiyari geri çəkildilər, gizləncə başlarını tərpedə-tərpedə bir-birlərinə işarə verdilər. Hiss etdim ki, mən yuxarı qalxdıqca arxamca gəlirlər, addımbaaddım izləyirlər. Yuxarı mərtəbədə də qapılar açıq idi, ordakı qonşular da məni tanıyan kimi səslərini kəsdi, qorxa-qorxa arxamca baxdılar. Artıq ikinci mərtəbədə, az da olsa, qaz iyini duydum və mən-zilimizə yaxınlaşdıqca iy çoxaldı. Bizim qapının ağzında bir qadın üstümə cumdu, əlləri göydə oynadı, dodaqları qızcırmış üçün aralandı, ancaq onun qızcırtısını eşidib-eşitmədiyimi indi də xatırlaya bilmərəm. Qadının başı üzərindən başqa sifətlərə baxdım və həttə dəhlizin bu əbəd qaranlığında da onlardan yağın lal nifrəti gördüm. Mənzilə girməmiş başa düşdüm ki, finlandiyalı artıq aparıblar...

**Alman dilindən çevirən:
Vilayət HACIYEV**

Bigənanə

(hekayə)

dığını eşitmək üçün başını ona tərəf əydi. Dikələnə qədər gözlədim və dedim ki, ora pul salınmayıb, bizə qaz lazım olanda, hər dəfə sobanın üstündəki yarığa pul atırıq. Deyəsən dediklərimə inanmışdı, başını razılıqla tərptədi və soruşdu ki, - özü də elə soruşdu ki, guya razılıq almışdı - mətbəxi nə vaxt onun ixtiyarına verə bilərik. Və sanki qaz sobasından geninə-bolinə istifadə edəcəyini mənə göstərmiş kimi, əlini cibinə salıb ordakı qəpik pulları cingildətdi. Onunla söhbətə başlamağa, bizim şəhərə nəyə gəldiyini, mətbəxi hansı məqsədlə kirlədiyini soruşmağa ehtiyac duymadım və bircə şeyi hiss etdim ki, onun işinə qarışmamalıyam, dərini bölüşməməliyəm... Heç nə bilmərəm, heç nədən də şübhələnmərəm...

Təzədən mənə yaxınlaşdı, sirkə qoxulu nəfəsini hiss etdim və alışmayan gözləri ilə mənə yumşaltmağa çalışsa da, alınmadı. Son cəhdi idi. Sonra üz-gözünü turşudaraq zəfəran rəngli pulqabını çıxardı, ovcumu açıb, içindəki pulların hamısını - iyirmilik yaşıl əsginasları ora basdı, barmaqlarını yumdu, bomboş pulqabını qaytarıb jaketinin cibinə qoydu. Pulu verə bildiyi üçün özünü təzədən inamlı hiss etdi, sanki daha hər şeyə ixtiyarı çatırdı və əlini ərkə çiyinə qoyanda təccübləndim. Çəpəki nəzərlərlə mənə başdan-ayağa süzdü, sonra azacıq geri çəkilib ön tərəfdən mənə bir də baxdı, ətrafımda bir dəfə dövrə vurub dedi ki, mətbəximizi uzun müddətə əlimizdən almaq fikri yoxdur. İşinin nə qədər çəkməsindən asılı olaraq, burada altmış marklıq qalmağın fikrində deyil, bəlkə də günortadan axşama qədər lazım olacaq...

Pullar saxta deyildi. Onları paltomun cibində gizlətdim və elə həmin anda da qərara aldım ki, Elzanı işdən götürürəm. Finlandiyalı mənə bir neçə qəpik pul göstərərək, onların bəs edib-ətməyəcəyini soruşdu. Əmin olmadığım üçün özümə baxdım bütün qəpikləri də ona verdim, sonra nə edəcəyimi bilmədim, şarfımı boynuna

Dondurma kafesinə girəndə, Elzanı əvəz edən növbə yoldaşı - balacaboy, arıq, qara məxmər paltarlı qadın qaranlıqdan mənə tərəf gəldi, sonradan tanıyaraq dedi ki, Elza balıq dükanına gedib və asılıqandakı paltosuna işarə edərək oturmaq üçün sobanın yanındakı divanı göstərdi. Gözləmək istəmədim, onun paltosunu götürüb qolumun üstünə atdım, balıq dükanına tərəf getdim. Dükən küçənin o biri tərəfində idi və Elzanın orda olub-olmadığını bilmədim, ancaq koppuş, pulcuqlara bələnməmiş bir əlin vitrinə uzanıb iki hissə verilmiş skumbriyanı qəlsəmələrdən tutub özünə tərəf çəkdiyini görəndə başa düşdüm ki, Elza hələ içindədir və axşam da nə yeyəcəyik.

Məni görəndə bir az təccübləndi, bazarlıq torbasını mənə verib paltosunu geydi, qoluma girib qeyri-ixtiyari evimizə tərəf gedən yola meyilləndi. Küçəmizə çatmağa az qalanda, addımlarımızın ahənginə uyğun olaraq, mən də onu qeyri-ixtiyari, asta-asta başqa səmtə çəkməyə başladım. Hiss etdim ki, bədənlərimiz bir-birinə bağlanmış olsaydı başqa-başqa axarlara düşmüş qayıqlar kimi yavaş-yavaş bir-birindən aralanırdı... Hiss etdim ki, zəif də olsa, müqavimət göstərir, heyrətlənir və qolundan tutub sərgi salonları olan küçəyə tərəf döndərmək istəyəndə, dayandı, yazıq-yazıq üzümə baxdı.

İçində yumru şirni olan selsefan torbalardan birini ona verdim. Onu əlində tutaraq yemədən, şübhəli-şübhəli soruşdu:

- Pulu haradan alıbsan?

- Bir finlandiyalı mətbəximizi kirayəyə götürüb, - dedim, - müvəqqəti... qısa müddətə... Bəlkə də axşama qədər... Pulunu da əvvəlcədən verdi...

Qəzəblə əlini geri çəkdi, hələ də arxamda saxladığım bazarlıq çantasından yapışdı, ancaq həmin anda alçaqdan uçan təyyarənin uğultusunu eşitməmək üçün əllərini geri çəkib qulaqlarını tutdu.

- Gəl, - dedim, - əvvəlcə sərgiyə baxaq, sonra yeməyə, axırda da kinoya gedərik.

lamalar, balaca kitabçalar verdilər. Elza üzünü çiyinə söykəyib, yumru şirnidən bir dişlək aldı. Gördüm ki, tez-tez mənəndən sərgiyə nə vaxt gedəcəyimizi soruşan Elza indi bir az həyəcanlıdır. Vitrinlərə çatanda qolumu buraxdı, sevinə-sevinə, heyrətlənə-heyrətlənə gah o vitrinin, gah da bu vitrinin qabağına qaçdı, şəhadət barmağı ilə şüşələrin altını göstərdi, ucadan məni səslədi, ancaq yanına çatmamış, başqa yerdə nəşə təzə bir şey tapdı, təbəsümlə çox iddialı görünən şirniyyatçıya baxdı, ağzını marçıldıtdı, sadələşlüləklə qarnını göstərdi, təzədən mənə əl elədi. Elza doğrudan da şirniyyat dälisidir! Cürbəcür qoğallar, məhəbbətənin özü qədər şirin, zərif bişilər, tortlar, onları üstündəki qırmızı, yaşıl, hətta lap adi, soluxmuş meyvə kəsikləri onu elə valeh edir ki, deyəsən hamısını bir oturma yeyər! Artıq xarici ölkələrin şirniyyatları sərgilənən zala çatana qədər Elza mənə qarşı olan qəzəbini, məyusluğunu unutmamışdı və qəhvəyi rəngli sadə, ballı finlandiyalı qoğalınun qarşısında dayananda, mənə tərəf dündü, əlindəki boş selsefan torbanı bürməliyəyə dedim:

- Evə getmək istəyirəm... Kim bilir, indi orda nələr olur... Finlandiyalı orda təkdir...

- Sərgidən sonra yeməyə gedəcəyik, - dedim, - söz veribsən...

Onun heç nəyi gizlədə bilməyən avazımsız sifətində tərəddüd ifadəsi yarandı:

- Birdən nəşə olsa?! Əgər mətbəxi kirəyə götürməkdə məqsədi...

O, köksünü ötürdü, sımayıcı nəzərlərlə üzümə baxdı, qəmli-qəmli gülümsədi, sanki bununla "hər şeyə hazırım" - demək istədi, özünü elə göstərməyə çalışdı ki, güya daha mətbəxə sərindən narahatlığı qalmayıb. Ancaq buna baxmayaraq dedim:

- Onda əvvəlcə kinoya gedək.

O dinmədi, şübhələrdən tam azad olmasa da, mənimlə getdi.

Kino zalı isti, skumbriyaların büküldüyü kağız isə yaş idi, cırıq-cırıq olmuşdu. Torbanı döşəmənin üstünə qoydum. Film başlamışdı, bir müğənni qadından danışırdı və hə-

“OSKAR”ın qaliblərinin adları açıqlandı

Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına 200 iddialı var 2015

-ci il üçün Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına iddia edənlərin siyahısında təxminən 200 yazıçı, şair və dramaturq yer alıb.

Nüfuzlu mükafatı təqdim edən İsveç Akademiyasının məlumatına görə, ümumilikdə 259 təqdimat daxil olub, lakin bəzi yazarlar bir neçə dəfə təqdim olunduqlarından ümumi say 198-ə enib.

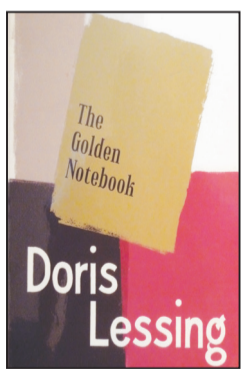
Akademiya iddiaçıların tam siyahısından 20-25 nəfər seçəcək. Mayın sonunda onların sayı beşə enəcək, oktyabrda isə mükafatın sahibi elan olunacaq.

Akademiyanın daimi katibi Peter Enqlund onların adını açıqlamağa çağırıb. Bu, Akademiyanın qaydalarına ziddir. “Bizim bu nominasiyanı ləğv etmək hüququmuz var”, - deyərək, xəbərdarlıq edib.

Ancaq artıq iddiaçılar arasında alman, rus və ukraynalı yazarların olduğu bəllidir.

Qadınpərəstlər hansı kitabları sevir?

Feminist ideyalarının yer aldığı ən məşhur iki kitab müəyyənləşdirilib. Bu əsərləri novostiliterary.ru saytının ekspertləri yüzlərlə kitabın içindən seçiblər. Bu kitabları oxuculara təqdim edirik.

Doris Lessinq “Qızılı dəftər”

İngilis yazıçısı Doris Lessinq 2007-ci ildə bu kitabı görə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülüb. Qətiyyətli feminist qadın və istedadlı yazıçı Anna Vulfun həyatından bəhs edən kitabı müasir feminist ədəbiyyatın klassik əsəri hesab edirlər. Əsərin qəhrəmanı ağılsızlığın həddində müvazinətini saxlayır və bu dünyada qalmaq üçün öz düşüncələrini dörd müxtəlif rəngli dəftərə yazır. Ancaq, zaman keçdikcə beşinci dəftər də meydana gəlir. Qızılı rəngli bu dəftərdə toplanmış qeydlər Annaya labirintdən çıxış yolunu tapmaqda kömək edir və onun üçün əsl kəşf olur.

Simona de Bovuar: “İkinci cins”

Simona de Bovuar – XX əsrin ən böyük fransız yazıçılardan biridir. Onun əri Jan Pol Sarrtrın sözlərinə görə, “İkinci cins” qadın problemi ilə bağlı tarixi-fəlsəfi tədqiqatdır. Müəllif burada global problemlər qaldırır: cinsin təbii təyinatı nədən ibarətdir, qadının qisməti nədir, dünyada qadının durumu kişinin durumundan nə ilə fərqlənir, qadın tamhüquqlu fərd ola bilərmi və bunun üçün ona nə lazımdır?..

Müəllif qadın məfhumunu xüsusi diqqətlə dəyərləndirir və oxucuları onu olduğu kimi qəbul etməyə səsləyir. Cazibədar, elastik, həqiqi həyat eşqi ilə dolu olan qadın varlığı əbədi bayram kimidir.

“Bördmen” filminin rejissoru Alexandro Qonzalez İnyarritu Amerika Kino Akademiyasının əsas mükafatına - “Oskar”a layiq görülüb. “Bördmen” keçən ilin ən yaxşı filmi adını alıb. Bundan əlavə, İnyarritu “ən yaxşı rejissor” mükafatına da layiq görülüb. Bu azmış kimi, “Bördmen” filmi ən yaxşı ssenari və ən yaxşı operator işinə görə də mükafat qazanıb.

“Ən yaxşı aktyor” adını isə “Stiven Hokinqin kainatı” filmində baş rolda oynamış Eddi Redmeyn qazanıb. “Ən yaxşı aktrisa” mükafatı “Hələ də Elis” filminə görə Culiana Mura təqdim olunub.

İkinci planda ən yaxşı aktrisa Patrisiya Arkett (“Yeniyyətlik”), ən yaxşı aktyor Cey Key Simmons (“Tutulma”) olub. Bununla yanaşı, “Tutulma” filminə ən yaxşı səs rejissoru və ən yaxşı montaj işinə görə də mükafat təqdim olunub.

Səs montajına görə “Snayper”, ən yaxşı vizual effektlərə görə isə elmi-fantastik “İnterstellar” filmi mükafata layiq görülüb.

Xarici dildə ən yaxşı film mükafatını “İda” (Polşa), ən yaxşı animasiya filmi mükafatını - “Qəhrəmanlar şəhəri” qazanıb. Casus Edvard Snouden haqqında çəkilmiş “Vətəndaş dörd” ən yaxşı sənədli film statusunu qazanıb.

“Selma” filmində Kommon və Con Legendin duet oxuduqları “Glory” mahnısı ən yaxşı soundtrack adına layiq görülüb.

Aktrissalar məclisə açıq-saçıq gəldilər

“Oskar - 2015”-in mükafatlandırma mərasimindən sonra dəbdəbəli məclis təşkil olunub. Qırmızı xalıdan fərqli olaraq ziyafət gecəsinə ulduzlar çox açıq-saçıq libaslarda gəliblər.

İrina Şeyk şəffaf, tül paltarları ilə göz qamaşdırıb. Bədənin yarısını açıq-aydın nümayiş etdirən tül paltarını qaradüzlü stiletto və təbii makiyajı tamamlayan İrina, gecənin ulduzu kimi hər kəsi ovsunlayıb.

İrina Şeyklə yanaşı, Rita Ora, Gigi Hedid, Kayli Minoq, Natali Portman və daha neçə-neçə məşhur “Oskar”ın ziyafət gecəsində tül parçadan olan paltarları ilə göz qamaşdırıblar.

Dünyanın ən yaxşılarını seçilir

Ən nüfuzlu və məşhur fotomüsabiqələrdən biri sayılan “Sony World Photography Awards” artıq başa çatmaq üzrədir. Builki müsabiqəyə 171 ölkədən 173444 foto göndərilib.

“Sony World Photography Awards” mükafatlarının tətənəli təqdimat mərasimi aprelin 23-də keçiriləcək.

Qalibə veriləcək “L’Iris d’Or” titulu və 25 min dollar məbləğində pul mükafatına iddialı olan fotolardan bəzilərini təqdim edirik.

Məşhur rejissor vəfat etdi

77 yaşlı rus rejissor və ssenarist, Rusiyanın Xalq artisti Yevgeni Tatarski dünyasını dəyişib.

Tatarski 1938-ci ilin 10 sentyabrında Leningradda (indiki Sankt-Peterburq şəhəri) dünyaya göz açıb. Leningrad Mədəniyyət İnstitutunda rejissorluq fakültəsini bitirib.

Yevgeni Tatarski “Qızıl mədən”, “Amerikalı Cek Vosmyorkin”, “Qaranlıq küçələr”, “Həbsxana romanı” kimi filmləriylə rus kinematografiyasında dərin iz qoyub.

Hazırladı: NARINGÜL